

Káldy-Nagy Gyula: A budai szandzsák 1559. évi összeírása. Bp., 1977. 296 lap + 3 tábla + 1 térk. /Pest megye múltjából, 3. sz. Szerk. Lakatos Ernő/

A magyar névtan kutatói számára mindig sok újat, rengeteg hasznos adatot tartalmaz Káldy-Nagy Gyula egy-egy megjelentett forráskiadványa. A XVI-XVII. századi Magyarország helyneveiről és személyneveiről — elsősorban természetesen a török hódoltsági területen — jóformán csak Fekete Lajos és Káldy-Nagy Gyula munkája nyomán közzétett összeírásokból tájékozódhatunk, hiszen a korábbi defter-földolgozásokat /Velics Antal: Magyarországi török kincstári defterek I-II, Bp., 1886-1890/ adataik bizonytalan olvasata és átírásaik megbízhatatlansága miatt a névtan kutatói alig használhatják. Név kutatásunknak pedig egyik legfehérebb foltja a XVI-XVII. század. Az Árpád-kori névanyag — különösen annak nyelvtörténeti vonatkozása — ugyanis sok kutatót foglalkoztatott a múlt évtizedekben, a XIX-XX. századi nevek gyűjtése meg a mai — félig-meddig önkéntes — kutatók működési területének látszik.

Mindezek alapján nagy várakozással vettük kézbe Káldy-Nagy legutóbbi könyvét, s nemhogy csalódtunk volna, inkább jóval többet kaptunk benne a reméltnél és a címben ígértnél.

A könyv ugyanis nem csupán az 1559. évi összeírást tartalmazza, hanem teljes egészében benne szerepel az 1546. évi összeírás anyaga is, s ami különösen érdekes és hasznos: közvetlenül egymás mellett szerepelnek az egyes személyek, helyiségek két összeírásának adatai, így a 13 év különbsége azonnal, szemléletesen mutatkozik meg a kutató előtt. Ez úgy volt lehetséges, hogy a szerző — amint ezt bevezetésében is leírja /12-3/ — olyan fogalmazványpéldányt használt és tett közzé, amely 1546-ban készült, de 1559-ben rávezették a változásokat. Így tulajdonképpen két különböző összeírást kapunk kézbe együtt, amelyből kiolvashatók mindkét év névadatai, a kettő közötti változások, eltérések, s piszkos jellegenél fogva olyan egyéb adatok is, amelyek a letisztított példányba nem kerültek bele. Hogy mennyire értékes és hasznos ez a megoldás, fölösleges hangsúlyozni. A történeti statisztika, településtörténet, társadalomtörténet, gazdaságtörténet, történeti néprajz kutatóin kívül elsősorban a történeti személynévkutatás számára fölbecsülhetetlen értékű ez az egyébként nehezen hozzáférhető, s a török írást, nyelvet nem ismerők számára megközelíthetetlen adatokat tartalmazó forráskiadvány.

A két összeírás együttes közlését technikailag a legszerencsésebb módon oldotta meg a könyv. Álló betűkkel közli az 1546. évi adatokat, kurzívokkal pedig az 1559. évi beírásokat, megjegyzéseket, kiegészítéseket. /Szemünk előtt szinte megjelenik a gondos írnok, aki kezében a 13 év előtt összeírással elvégzi a helyesbítéseket, kiegészítéseket./ Az eredeti összeírás sorrendjében, a hét "náhije" /járás?/ szerint csoportosítva halad helységről-helysére az adatközlés, mint ahogyan az összeíró is haladhatott annakidején. Az egyes helységek családfői név szerint, a velük egy háztartásban élő fölnőtt férfiak neveivel együtt szerepelnek. Az 1559. évi helyesbítések

közlik, ha meghalt, elköltözött /megszökött/, megnősült vagy különállónvá, önálló családfővé vált valaki. Néha külön fölso-rolják az adókat fajuk szerint, máskor csak a lakosokról ad-nak számszerű összesítést. Helynevek szempontjából is nagyon értékes forrás ez az új kiadvány, hiszen egyrészt nagyon sok elpusztult helységnek a nevét őrizte meg az összeírás falu vagy már akkor is lakatlan pusztá nevéként, másrészt pedig több mint háromszáz évvel ezelőtti névalakjait, mégpedig ej-tés szerinti alakjait közli 552 helységnek, sokban /Nagymaros, Kecskemét, Vác, Buda, Pest stb./ pedig utcaneveket is tartal-maz. Itt említjük meg, hogy Káldy-Nagy Gyula már nemcsak távo-li tervként beszél /279/ az általa készítendő "Magyarországi török hódoltság történeti földrajza" című nagyjelentőségű vállal-kozásról, amit a magyar névtan kutatói is minden bizonnyal nagy örömmel fogadnak majd.

Forráskiadványok esetében — névtani szempontból — a ne-vek morfológiai pontos visszaadása a legfontosabb. Tekintettel arra, hogy mindkét összeírás bemondáson alapult, s török anya-nyelvű személyek készíthették, a nevek kiejtés szerinti lejegyzése valószínű. Minden bizonnyal sematizálhatott maga az össze-író is egy-egy gyakori név /főleg keresztnév/ lejegyzésekor, mégis fölbecsülhetetlen értékű ez a forrás a korabeli névhasz-nálat vizsgálatakor. Megállapítható például, hogy a Péter ak-kori általános használati formája Petre, a Menyhérté Menyhár, a Demeteré Dimitri stb. volt.

Az akkori törökök által használt arab írásból eredően né-hány név /elsősorban családnév/ olvasata bizonytalan. Ezeket a közzétevő mindig megjelöli. A valószínű, de nem biztos olva-satokat csillaggal, az egészen bizonytalanul olvashatókat kér-dőjellel látja el. Bevezetésében /15-6/ részletesen ír az olva-sati — és ennek következtében a fölhasználási — nehézsé-gekről. Az adattárban azonban elenyészően csekély az ilyen kérdéses forrásértékű nevek száma. Ez annak a következménye, hogy a letisztázott példányokkal s még más korabeli összeírás-sal is egybevetette a szerző igyekezve a teljes betűhívségre törekedni.

Az adatok névtani földolgozása még sok munkát jelent, s ez a magyar névtan kutatóira vár. Máris leszögezhetjük azon-ban, hogy sok új eredményt rejt magában ez a könyv, csak meg-felelő módon kell vizsgálni, csoportosítani, rendszerezni az adatokat. Köszönetünket és hálánkat kell kifejeznünk ezért a forráskiadványért elsősorban a szerzőnek, aki hallatlan ener-giát és sok türelmet, időt kívánó munkát fordított e nagysze-rűen használható könyv megalkotására. Meg kell azonban emlí-tenünk a szerkesztő és a kiadást lehetővé tevő Lakatos Ernő-nek, a Pest megyei Levéltár igazgatójának az érdemeit is. Nem utolsósorban az ő tevékenysége eredményeképpen tarthatjuk ke-zünkben ezt a szép kiállítású, jól kezelhető, szép térképpel és kiváló helynévmutatóval /281-92/ ellátott könyvet.

HAJDÚ MIHÁLY